

Kontrollkäik Tartu Vanglasse

(1) 30.09.2009 viisid õiguskantsleri nõunikud läbi etteteatatud omainitsiatiivilise kontrollkäigu Tartu Vanglas. Tartu Vangla on Justiitsministeeriumi valitsemisalas olev valitsusasutus, mis viib täide vabadusekaotust ja eelvangistust ning korraldab kriminaalhooldust. Tartu Vangla (edaspidi vangla) on kinnine vangla, milles on eelvangistusosakond.

Vanglas on 479 kambrit, ühe kambri suurus on ca 10 m². Seisuga 05.10.2009 oli vanglate veebilehe andmeil Tartu Vanglas 784 süüdimõistetut ja 145 vahistatut, kokku 929 kinni peetud isikut. Neist 2 alaealist, 10 naist ja 11 eluaegset vanglakaristust kandvat isikut. Vanglas töötab 423 inimest, neist 258 on vanglaametnikud. 2005. aastast alates osutatakse Tartu vangla meditsiinosakonnas ka statsionaarset psühhiaatrilist abi (siin asub vanglate psühhiaatriaosakond). 2007. aastal loodi vanglas uimastivaba keskus.

Eelmine õiguskantsleri kontrollkäik Tartu Vanglasse toimus 27.03.–28.03.2006. Õiguskantsler täheldas eelmisel kontrollkäigul probleeme seoses väljasõiduloo andmisest keeldumisega, enesetapukatse teinud vahistatute kohtlemisel, tervishoiuosakonnas ravimite ja tervisekaartide hoiustamisel ja psühhiaatriaosakonna tegevuses.

(2) Kontrollkäigul kontrollis õiguskantsler, täites ühtlasi piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväarikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokollis artiklis 3 sätestatud riigi ennetusametuse funktsiooni, kuidas on tagatud kinni peetavate isikute põhiõigused ja –vabadused vanglavälisel suhtlemisel (telefoni kasutamisel ja kokkusaamistel), tervishoiuteenuste osutamisel kinni peetavatele isikutele ning kuidas saavad kinnipeetavad tutvuda õigusaktidega.

(3) Kontrollkäigul külastati vangla tervishoiuosakonda, vahistatute eluosakonda, jalutusbokse, lukustatud kambrite ja kartseriosakonda. Käidi ka raamatukogus ja tutvuti Interneti kasutamise võimalustega. Toimusid ka vestlused E 10 eluosakonna (töö või õppetööga hõivamata kinnipeetavad) kinnipeetavatega, kes valiti välja juhuvaliku teel. Kuna kontrollkäigu üks eesmärk oli kontrollida isikute vanglavälisest suhtlemist ja neil kinnipeetavatel, kes pole hõivatud õppetöö või tööga, on võimalus ööpäevas vabalt väljaspool oma kambrit eluosakonna piires kõige lühemat aega liikuda, siis valitigi vestlusteks kinnipeetavad nimetatud E 10 eluosakonnast.

Kontrollkäigule oli kaasatud Tervishoiuameti ekspert, kes kontrollis Tartu Vangla meditsiinosakonna tegevust kinni peetavatele isikutele tervishoiuteenuste osutamisel.

(4.1) Telefoni kasutamine

Vestlustel eluosakonna E 10 kinnipeetavatega ilmnas, et terve eluosakonna peale on kinnipeetavatel kasutada vaid üks telefon. Kontrollkäigu ajal oli eluosakonnas 58 kinnipeetavat ja Tartu Vangla direktori 28.04.2009 käskkirjaga nr 1-3/61 kinnitatud "Tartu Vangla kodukorra" (edaspidi kodukord) p 5.8 kohaselt on eluosakonnas E 10 viibivatel kinnipeetavatel võimalik telefoni kasutada tööpäevadel kell 10.30-12.30 ja 15.00-17.00, seega kokku 4 tundi. Kinnipeetavad väitsid vestlustel, et telefonikõne saamiseks moodustatakse iga kord pärast kambriuste avamist kinnipeetavate enda poolt järjekord ja ei ole harvad ka juhused, kui isik ei saagi helistada, kuna suure hulga kinnipeetavate peale on vaid üks telefon ja kui isik satub olema nende seas, kelle kambriuks avatakse viimastena, ei pruugigi tekkida

võimalust samal päeval helistada. Ehkki kambriuste avamise järjekorda kinnipeetavate sõnutsi varieeritakse, on siiski telefoniga helistama pääsemine raskendatud, kuna nii suure hulga kinnipeetavate peale on vaid üks telefon. Üks kinnipeetav kurtis ka, et kuna tema abikaasa on õpetaja ning ei saa tööpäevadel vastata telefonile kinnipeetavatele helistamiseks lubatud ajavahemikul, piirdub abikaasaga telefonisuhtlus vaid nädalavahetustega.

Põhiseaduse §-d 26 ja 27 seavad riigi ette kohustuse kaitsta isikute perekonnaelu ning sellesse kergekäeliselt mitte sekkuda. Vangistuseseaduse (edaspidi ka VangS) § 23 kohaselt on vanglavälise suhtlemise eesmärgiks kinnipeetava positiivsete kontaktide säilitamine ning vanglateenistus peab positiivseid kontakte välismaailmaga soosima. Positiivseteks kontaktideks ongi just ennekõike suhted perekonna ja lähedastega. VangS § 28 sätestab kinnipeetava õiguse telefonikõnedele ja viitab, et need toimuvad justiitsministri 30.11.2000 määruse nr 72 "Vangla sisekorraeskiri" (edaspidi vangla sisekorraeskiri või VSE) sätestatud korras. VSE § 51 lõike 2 kohaselt peab kinnipeetav helistada saama vähemalt kord nädalas.

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusena nr REC(2006)2 kinnitatud "Euroopa vanglareeglistiku" p 24.1, 24.4 ja 24.5 rõhutavad positiivsete kontaktide tähtsust ja vangla kohustust neid soosida.¹ Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) standardite punktis 51 on samuti rõhutatud, et eelkõige tuleb vanglateenistusel võtta tarvitusele meetmed, mis kindlustaksid kinnipeetavate suhtlemise oma perekonna ja lähemate sõpradega. Juhtprintsipiibiks peaks olema välismaailmaga kontakteerumise edendamine. Piirangud, mida kehtestatakse, peaksid põhinema üksnes eriti tähtsatel julgeolekuhuvidel või ressursikaalutlustel. CPT rõhutab, et on vaja paindlikult kohaldada külastusreegleid ja lubada *vis-à-vis* telefonikontakte neile kinnipeetavatele, kelle perekonnad elavad kauge vahemaa taga (mille tõttu ei ole regulaarne külastamine teostatav). Näiteks võiks võimaldada külastusaja akumulereerimist või pakkuda soodsamaid võimalusi telefonikontaktideks oma perekonnaga.²

Tulenevalt vangistuseseadusest ja vangla sisekorraeskirjast on kinnipeetavate telefonikasutamise üle seatud sisse äärmiselt range kontroll (fikseeritakse kõne aeg jms andmed), seetõttu on vähetõenäoline, et telefoni teel lähedastega suhtlemise asemel kuritarvitaksid kinnipeetavad massiliselt helistamisõigust sel moel, et kasutaks telefoni uute kuritegude kavandamiseks ja toimepanemiseks.

Kontrollkäigul ei ilmnenu, et keegi konkreetne isik oleks jäänud seetõttu, et eluosakonnas on vaid üks telefon ja piiratud aeg selle kasutamiseks, ilma võimalusest vähemalt kord nädalas telefoni kasutada. Siiski ei saa sellise kinnipeetavate arvu ja ööpäevas nelja tunni telefonikasutamise aja juures välistada võimalust, et nõrgemad või muidu vähemat mõjujõudu omavad kinnipeetavad ei saa mõnes eluosakonnas telefoni kasutada ka VSE § 51 lõikes 2 sätestatud miinimumi ulatuses. **Sellise riski vältimiseks teeb õiguskantsler soovitus suurendada vangla eluosakondades telefoniaparaatide hulka. Seda just eluosakondades, milles on töö või õppetööga hõivamata kinnipeetavad, kellel on päevas eluosakonnas liikumiseks ja telefoni kasutamiseks aega vaid neli tundi.**

¹ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele nr REC(2006)2 Euroopa vanglareeglistiku kohta. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.coe.ee/?arc=&op=body&LaID=1&id=166&art=367&setlang=est>.

² Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) standardid. Üldaruannete põhilised osatekstd. Lk 16, p 51. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.pdf>.

Vestlusel vangla juhtkonnaga informeeriti õiguskantsleri nõunikke, et täiendavate telefoniaparatuuride paigaldamine on kavas. **Kuni täiendavate telefonide paigaldamiseni palub õiguskantsler kaaluda võimalust koostada eluosakondades, kus aega telefoni kasutamiseks ööpäevas on neli tundi ja kinnipeetavate arv ühe telefoniaparaadi kohta on enam kui 50, vanglateenistuse poolt telefoni kasutamise järjekord.** See võimaldaks vähendada riski, et tulenevalt kambrite avamise järjekorrast või isiku mõjuvõimust kaaskinnipeetavate seas võiks mõne kinnipeetava õigus telefoni kasutamisele muutuda praktiliselt olematuks.

Kodukorra p 14.8 kohaselt toimuvad avatud osakondade telefonikõned vaid päevakavas selleks ette nähtud aegadel. Arvestades telefonikõnede tähtsust kinnipeetava sotsiaalsete sidemete säilitamisel, peab õiguskantsler oluliseks, et isikud, kel võib tõusetuda vajadus kasutada objektiivsetest asjaoludest tulenevalt telefoni ka päevakavas selleks mitte ette nähtud ajal, saaksid kasutada telefoni vajadusel kasvõi korra nädalas ka väljaspool päevakavas ette nähtud aega. Seda mõistagi juhul, kui isiku vajaduse helistada lähedastele päevakavas telefonikõnede tegemiseks ette nähtud ajast erineval ajal tingivad mingid objektiivsed ja põhjendatud asjaolud (nt kasvõi abikaasa töö iseloom). **Seepärast teeb õiguskantsler soovitusel võimaldada põhistatud taotluse alusel telefoni kasutamist vähemalt kord nädalas avatud eluosakondades ka väljaspool päevakavas selleks ette nähtud aega isikutele, kel oleks vajadus kasutada telefoni lähedastega suhtlemiseks ka väljaspool telefoni kasutamiseks üldiselt ette nähtud aega.**

(4.2) Tervishoiuteenuse osutamine

Kontrollkäigule kaasatud Tervishoiuameti eksperdi hinnangul **ei leitud kontrollimise tulemusena olulisi rikkumisi meditsiiniosakonna töös.**

(4.3) Ohjeldusmeetme kasutamine

Kontrollkäigul ilmnis, et äärmiselt küsitav on Tartu Vangla poolt isiku ohjeldusmeetmena vastava voodi külge fikseerimine ilma küllaldase järelevalveta. **Ses osas alustab õiguskantsler eraldi menetluse ning kujundab selle menetluse käigus välja ka seisukoha.**

(4.4) Õigusaktidega tutvumine

Kontrollimisel selgus, et vanglas esineb probleeme kinni peetavatele isikutele õigusaktidega tutvumise võimaldamisel. Kinni peetav isik saab paber kandjal olevate õigusaktidega tutvuda kas pöördudes avaldusega raamatukogu poole või kontaktisiku vahendusel. Ringkäigul selgus, et mitmete raamatukogus asuvate õigusaktide väljaprintid olid aegunud. Näiteks vangistusseaduse väljaprintides puudusid 2009. aasta juulis jõustunud muudatused vaidemenetluse korras³. Raamatukogu töötaja kinnitas, et paber kandjal olevate õigusaktide aktuaalseis kontrollitakse enne õigusakti kinni peetavale isikule andmist üle. Vestlusel vangla juhtkonnaga selgitati õiguskantsleri nõunikele, et õigusaktides toimunud muudatustega kursisolek on ametnike (sh kontaktisikute) kohustus ning näiteks 2009. aasta juulis toimunud vaidemenetluse muudatuste kohta pandi teave üles stendile.

Pole alust arvata, et väide, et alati kontrollitakse paber kandjal olev väljaprint üle, ei vasta üldjoontes tõe, kuid kontrollimisel leitu avab siiski tee kahtluseks, et alati ei pruugita seda

³ RT I 2009, 39, 261.

teha. Nii on 2009. aasta juulis vangistusseadusse sisse viidud muudatused, mis puudutavad vaidemenetlust, nii olulised, et nende mitteteadmisel võivad kaebetähtajad olla ületatud.

Vanglakaristuse kandmise ja eelvangistusega seotud õigusaktide operatiivse kättesaadavuse küsimus vanglas on äärmiselt tähtis. Sisuliselt tagab õigusaktide kättesaadavus kinni peetavatele isikutele võimaluse efektiivselt oma õigusi seaduses sätestatud korras (nt vaidemenetluse kaudu) kaitsta. Ka võimaldab see kinni peetaval isikul juhendada oma käitumise reguleerimisel kehtivast õigusest

Vanglas kinni peetava isiku võimalus pääseda ligi õigusaktidele nende kehtivas redaktsioonis on võrreldes vabaduses olijatega oluliselt piiratum. Riigikohus on oma praktikas möönnud kinni peetavate isikute piiratud võimalusi õigusnormidele ligipääsemisel, nentides et: "[...] seaduste avaldamise kohustusega kaasneb riigil ka kohustus tagada avaldatud seaduste kättesaadavus - igäihel peab olema võimalus avaldatud seadusest teada saada ja seda ka mõista. [...] Vanglas kantakse vabadusekaotust, mille üks eesmärkidest on isiku tegevusvabaduse piiramine. Sellest tulenevalt võib olla ka piiratud kinnipeetavate võimalus saada informatsiooni, sh tutvuda avaldatud seadustega."⁴ Ka on Riigikohus möönnud, et: "PS § 3 lõike 2 esimese lause kohaselt avaldatakse seadused ettenähtud korras. Õigusnormide avaldamise nõue tuleneb õigusriigi printsiibist. Isikutelt ei saa nõuda normide täitmist, mille eksisteerimise kohta neil puudub informatsioon ja võimalus nendega tutvumiseks ning selle abil oma käitumise kujundamiseks, samuti on õigusnormide tundmine igäihele vajalik oma õiguste tõhusaks kaitsmiseks. Võimalus õigusnormidega tutvumiseks peab olema tagatud igäihele, sealhulgas kinnipeetavatele."⁵

On ilmne, et kinni peetavale isikule vahendatavad õigusaktid peavad olema võimalikult kehtivas redaktsioonis. Iseäranis puudutab see muudatusi õigusaktides, mis kinni peetava isiku õigusi ja kohustusi oluliselt ümber kujundavad. Kui pakutavad õigusaktid on vananenud, muutub võimalus kasutada nende abi oma õiguste kaitsel või käitumise kujundamisel oluliselt väiksemaks ja võib kaasa tuua ka olukorra, kus isik jääb mõnest oma õigusest ilma, kuna ta sattus oma õiguste kaitsel eksiteele, juhindudes aegunud õigusakti redaktsioonist.

Eeltoodust tulenevalt teeb õiguskantsler soovitus korraldada vangla asjaomaste ametnike töö selliselt, et kinni peetavatel isikutel oleks õigusaktidele juurdepääs tagatud nende aktuaalseisus Võimalusi selleks on mõistagi erinevaid ja konkreetse meetodi valik on vanglateenistuse teha. Nii on üks võimalik lahendus, et ühe või mitme Tartu Vangla ametniku ametijuhendijärgseks kohustuseks on hoolitsemine selle eest, et kõigist kinni peetava isiku jaoks olulistest vangistusõigust (s.o eeskätt vangistusseadus, vangla sisekorraeeskiri, vangla kodukord) puudutavatest muudatustest teavitatakse viivitamatult kõiki asjaomaseid ametnikke kohasel viisil, mis aitab paremini tagada, et nii kontaktisikud kui muud kinni peetud isikutega kokkupuutuvad isikud teavad nii oma ülesandeid kui ka oskavad vajadusel anda kinnipeetutele asjakohast teavet.

(5) Hea praktika

Seoses vanglavälise suhtlemisega on õige ja põhjendatud Tartu Vangla praktika, mille kohaselt võimaldab vangla isikutele pikaajalisi kokkusaamisi ka nädalavahetustel. Samuti on tervitatav see, et nii pikaajalisi kui ka lühiajalisi kokkusaamisi on võimalik reeglina saada tihedamini, kui kehtiv õigus minimaalselt ette näeb. Õiguskantsleri nõunike poolt vanglate

⁴ RKKKo, 09.09.1997, nr 3-1-1-86-97.

⁵ RKKKo, 31.05.2007, nr 3-3-1-20-07, p 9.

külastustel on ilmnunud, et nädalavahetustel ei ole sageli võimalik kinnipeetaval saada ei lühiajalisi ega pikaajalisi kokkusaamisi. Seda ennekõike vanglaametnike puudumise tõttu. Samas on paljude kinnipeetavate pereliikmed hõivatud töö või kooliga ja elavad vangla asukohast sadade kilomeetrite kaugusel. Võimalus tulla kokkusaamisele vaid tööpäevadel on neil seetõttu oluliselt piiratud. Kuigi kehtiv õigus ses osas reegleid ei sätesta, peab õiguskantsler äärmiselt oluliseks, et vangla töökorraldus toetaks kinnipeetavate vanglavälist suhtlemist ja sealhulgas eeskätt pikaajaliste kokkusaamiste osas, mis hoiavad suhteid kõige lähedasemate pereliikmetega (abikaasa, vanemad, lapsed) ning millest on kinnipeetaval vabaduses kõige enam kasu õiguskuulekale teele asumisel. Seetõttu on tervitatav kokkusaamiste korraldus, mis soodustab kokkusaamisi tihedamini, kui seda sätestab kehtivas õiguses toodud miinimummäär ning ka kokkusaamistele tulijatele sobivatel päevadel.

(6) Kontrollkäigu tulemusel teeb õiguskantsler isikute põhiõiguste paremaks tagamiseks soovitusel Tartu Vanglale seoses telefoni kasutamise ning õigusaktidega tutvumise võimaldamisega. Soovituste täitmise osas teostab õiguskantsler järelkontrolli 6 kuu möödudes soovitude tegemisest.